

Consequences of the conclusion, approval and non-fulfillment of the recognition of guilt agreement

Наслідки укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості

Natalya Turman

Key words:

criminal procedure, criminal proceedings, agreement on acknowledgment of guilty, consequences of conclusion of agreement, consequences of approval of agreement, consequences of non-fulfillment of agreement.

Ключові слова:

кримінальний процес, кримінальне провадження, угода про визнання винуватості, наслідки укладення угоди, наслідки затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

Постановка проблеми. Цілком логічно, що кожна процесуальна дія породжує певні наслідки. Укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості породжує певні процесуальні наслідки для сторін цієї угоди. Настання серйозних правових наслідків у цих випадках є запорукою забезпечення належного виконання умов угоди з боку сторін, які її уклали, а також зменшення відсотку недобросовісних виконавців. Незважаючи на те, що тривалість застосування норм, які регулюють порядок укладення угод у кримінальному процесі України, становить приблизно п'ять років, цей інститут здобув ряд прихильників та критиків серед науковців та окреслив позитивні і спірні моменти під час його втілення у практичній діяльності. Колізійні та спірні моменти, які стосуються процесуальних наслідків укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості частково будуть розглянуті у цій статті.

Дослідження і публікації. Шляхи удосконалення кримінально-процесуального законодавства, зокрема щодо укладення, затвердження та виконання угод у кримінальному провадженні, привертали увагу багатьох відомих дослідників: Ю.В. Бауліна, Р. Веннігера, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, О.Б. Комарницької, В.Т. Маляренка, В.Т. Нора, І.Д. Перлової, Н.Є. Петрової, М.В. Руденка, В.Я. Тація, Л.Д. Удалової, Л.Л. Уайнруба, І.Я. Фойницького, М. Філли тощо.

Усі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та удосконалення інституту угод у кримінальному процесуальному праві України та розроблення єдиного механізму реалізації цих норм.

Мета і задачі статті полягають у здійсненні аналізу процесуальних наслідків укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості, виявлення складних та спірних питань, що виникають на практиці під час реалізації цього інституту.

Виклад основного матеріалу. Укладаючи угоду про визнання винуватості, сторони мають чітко усвідомлювати наслідки, які виникнуть під час укладення, затвердження та невиконання цієї угоди.

Проаналізувавши норми чинного законодавства, наслідки, які виникають для сторін, які уклали та затвердили угоду про визнання винуватості, можна поділити на дві групи:

- 1) наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості;
- 2) наслідки невиконання угоди.

Наслідки укладення та затвердження угоди про визнання винуватості різні залежно від суб'єкта, якого вони стосуються. Зокрема:

- для прокурора це обмеження його права у подальшому оскаржувати вирок згідно з положеннями ст. 394 та ст. 424 КПК України. Тобто вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений прокурором

в апеляційному порядку, виключно з підстав: призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; затвердження судом угоди у провадженні, в якому, згідно з ч. 4 ст. 469 КПК України, угода не може бути укладена. Виключно з таких самих підстав прокурор може подати касаційну скаргу на вирок суду першої інстанції на підставі угоди після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок;

- для підозрюваного, обвинуваченого обмеження їх права оскаржувати вирок згідно з положеннями ст. 394 та ст. 424 КПК України. Тобто вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості може бути оскаржений обвинуваченим, його захисником, законним представником виключно з підстав: призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; ухвалення вироку без його згоди на призначення покарання; невиконання судом вимог, встановлених ч.ч. 4, 6, 7 ст. 474 КПК, зокрема нероз'яснення йому наслідків укладення угоди. Крім того, ще одним наслідком укладення та затвердження угоди про визнання винуватості для підозрюваного, обвинуваченого є також його відмова від права на судовий розгляд, під час якого прокурор зобов'язаний довести кожен обставину щодо кримінального правопорушення, у вчиненні якого його обвинувачують, а також його відмова від права допитати під час судового розгляду свідків обвинувачення, подати клопотання про виклик свідків і подати докази, що свідчать на його користь.

Однак на практиці трапляються випадки, коли прокурори, а також обвинувачені подають апеляційну скаргу на вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості із підстав, не визначених законом.

На думку М.В. Лотоцького, положення ст. 473 КПК України обмежують право сторін на оскарження судових рішень і суперечать ст. 124 Конституції України («юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі»), ст. ст. 21, 24 КПК України («доступ до правосуддя», «забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності»)¹.

Отже, суттєвими наслідками укладення та затвердження угоди про визнання винуватості є обмеження кола суб'єктів, які мають право подати апеляційну скаргу та наявність чітко визначених підстав, з яких може бути подана апеляційна скарга у цій ситуації.

На практиці виникає питання щодо можливості оскарження вироку на підставі угоди про визнання винуватості особою, яка не брала участі у її укладенні. Згідно із ст. 473 КПК України, чітко вбачається, що право оскаржувати вирок на підставі угоди про визнання винуватості мають виключно прокурор, підозрюваний, обвинувачений із чітко визначених підстав. На думку В. Навроцької, відсутність інших осіб у цьому переліку не дає підстав стверджувати, що такі особи не є суб'єктами права на апеляційне та/чи касаційне оскарження. Адже у ст. 24 КПК України прямо та однозначно йдеться про право на перегляд вироку, що стосується прав, свобод чи інтересів особи судом вищого рівня, незалежно від того, чи брала та особа участь у судовому розгляді. А у разі наявної конкуренції норм, зокрема ч. 2 ст. 24 та ст. 394 КПК України, на думку В. Навроцької, мають використовуватися положення ст. 24 КПК України, оскільки у протилежному випадку буде підірване значення Загальних положень КПК як сукупності положень, що поширюються на його норми, які стосуються (окремих) часткових питань. Положення, викладені у зазначеній статті, – це не просто звичайні, рядові положення, це положення однієї із засад кримінального процесу. І, хоч підозрюваному такий варіант розвитку ситуації є не вигідним та небажаним, безсумнівним є й те, що інтереси його співучасника і такого самого рівнозначного із ним учасника кримінального провадження теж страждати не мають.

Із цього приводу ВСУ дійшов висновку, що відсутність «інших осіб» у вичерпному переліку суб'єктів оскарження, передбаченому ст. 394 КПК України за умови, що судові рішення стосуються їхніх прав, свобод та інтересів, не є перешкодою у доступі до правосуддя та зверненні до суду вищої інстанції, що передбачено ч. 2 ст. 24 КПК України². Тобто ключовим моментом у цій ситуації є з'ясування того, чи дійсно вирок щодо іншої особи стосується інтересів «іншої особи» такою мірою, що фактично надає останній згідно з ч. 2 ст. 24 КПК України, право оскаржити вирок до вищих судових інстанцій. На нашу думку, у такому разі з

¹ Лотоцький М.В. Наслідки укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / М.В. Лотоцький // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – № 7. – С. 239.

² Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/> Rewiew/ 56939749.

метою уникнення різного тлумачення поняття «інші особи» судами апеляційної інстанції необхідно чітко на законодавчому рівні визначити, хто належить до цих осіб.

Крім того, автоматично виникає питання, чи не будуть у разі надання права оскаржувати вирок на підстав угоди про визнання винуватості «іншим особам» порушуватися права підозрюваного, обвинуваченого, який не бажає перегляду вироку, винесеного стосовно нього, і повною мірою погоджується з ним. З цього приводу Генеральна прокуратура України у своєму запиті щодо права на оскарження угоди про визнання винуватості особою, яка не є її учасником № 101112-26071-15 від 09.08.2016 р. зазначила, що зміст та правова природа інституту провадження на підставі угод полягає у розгляді провадження щодо обвинуваченого, який уклав угоду, окремо від інших співучасників злочину, без дослідження та оцінки судом доказів вини особи, а отже, й опосередковано щодо можливих доказів вини інших співучасників, що, затверджуючи вирок на підставі угоди, суд у принципі не може порушити права, свободи чи інтереси інших осіб, зокрема співучасників злочину, право на презумпцію невинуватості, а також на справедливий судовий розгляд, оскільки, не оцінюючи докази по суті, він у такий спосіб не робить висновків про доведеність вини, тобто навіть теоретично не вирішує наперед питання про права, свободи чи інтереси таких осіб, які угоду не укладали, та не створює преюдицію для них.³

Що стосується наслідків невиконання угоди про визнання винуватості, то в цій ситуації прокурор має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. Клопотання про скасування вироку, яким затверджена угода, може бути подано протягом встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення.

У свою чергу, невиконання угоди може бути двох видів:

- невиконання угоди, коли особа, засуджена на її підставі, не ухиляється від її виконання;
- умисне невиконання угоди.

Тобто суд, здійснюючи розгляд таких клопотань, має чітко відмежовувати невиконання угоди (ч. 1 ст. 476 КПК), яке тягне за собою скасування вироку, постановленого на підставі угоди, від умисного невиконання угоди (ч. 5 ст. 476 КПК), яке, окрім скасування вироку, є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 389¹ КК України.

Згідно зі ст. 389¹ КК України, умисне невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років.

На думку М.В. Лотоцького, включення цього положення в КК України є помилковим з огляду на те, що угода про визнання винуватості укладається щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої тяжкості, за які покарання може бути нижчим за передбачене ст. 389¹ України за невиконання угоди.

Г.З. Яремко зазначає, що криміналізація умисного невиконання угоди про визнання винуватості або примирення виглядає необґрунтованою та нелогічною. Оскільки ч. 1 ст. 382 КК України встановлено відповідальність за умисне невиконання вироку, що набрав законної сили. Тобто умисне невиконання угоди про визнання винуватості або примирення фактично є варіантом умисного невиконання вироку. Вказані норми утворюють асоціацію норм про різні склади одного злочину – невиконання вироку суду. При цьому основною (генеральною) нормою є норма, закріплена в ч. 1 ст. 382 КК України, а норма, закріплена у ст. 389¹ КК України, варіативна. Тобто фактично нормою про умисне невиконання угоди про примирення чи визнання винуватості закріплено привілейований склад умисного невиконання вироку.⁴

Необхідно враховувати, що невиконання угоди, передбачене ч. 1 ст. 476 КПК, має місце, коли особа, засуджена на її підставі, не ухиляється від її виконання, а не має (втрачає) реальну (фактичну, об'єктивну) можливість виконати взяті на себе зобов'язання. Тобто в цих випадках під час укладання угоди особа, яка засуджена на її підставі, або помилково вважала, що має реальну можливість виконати покладені на неї угодою і взяті на себе зобов'язання, або вже після укладення такої угоди втратила можливість її виконати.

³ Запит Генерального прокурора України права на оскарження угоди про визнання винуватості особою, яка не є її учасником № 101112-26071-15 від 09.08.2016 р.

⁴ Яремко Г.З. Угоди про примирення або про визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти / Г.З. Яремко // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 177.

Під умисним невиконанням угоди (ч. 5 ст. 476 КПК) варто розуміти випадки, коли особа, засуджена на її підставі, хоча і має реальну можливість виконати її умови (взяті на себе зобов'язання), цілком свідомо (бажаючи цього, тобто діючи з прямим умислом) здійснює певні зусилля, спрямовані на ухилення від виконання цих зобов'язань. Саме за таких умов особа має притягуватися до кримінальної відповідальності за ст. 389¹ КК України.⁵

На практиці може виникнути питання щодо неналежного виконання умов угоди. Чи ототожнюється це поняття з поняттям невиконання угоди? Оскільки КПК України не дає чітке визначення терміна невиконання угод, варто звернутися до норм цивільного права. У ст. 526 ЦК України зазначено: «Зобов'язання має виконуватись належним чином відповідно до умов договору». У свою чергу, ст. 610 ЦК України визначає, що порушення зобов'язань – це його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання. Тобто ЦК України чітко закріплює поняття невиконання та виконання з порушенням умов угоди. Крім того, ці поняття не є тотожними та співвідносяться як частина та ціле. Порушення охоплює собою як невиконання угоди, так і її неналежне виконання.

З огляду на вищенаведене, на нашу думку, варто у назві та змісті ст. 476 КПК України словосполучення «невиконання угоди» замінити словосполученням «невиконання чи не належного виконання угоди». Адже відповідальність має бути встановлена не лише за невиконання, а й за неналежне виконання угоди про визнання винуватості.

У свою чергу під неналежним виконанням угоди про визнання винуватості необхідно розуміти такі випадки: виконання угоди про визнання винуватості неналежною стороною, тобто перекладення або делегування засудженим покладених на нього угодою про визнання винуватості обов'язків іншій особі; часткове виконання обов'язків; прострочення виконання; виконання в неналежному місці; виконання не зумовлених угодою дій замість тих, що мали виконуватись⁶.

Суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася з відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умови угоди.

З аналізу положень ч. 1 ст. 476 КПК України вбачається, що у разі невиконання угоди про визнання винуватості прокурор має право, а не обов'язок звернутися до суду з клопотанням про скасування вироку. На нашу думку, у ч. 1 ст. 467 КПК України необхідно закріпити положення про обов'язок прокурора звертатися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку. Право, а не обов'язок подавати таке клопотання, може слугувати причиною здійснення неналежного контролю щодо чіткого виконання угоди, і тому цілі, які ставилися органами досудового розслідування та прокурором ще на етапі ініціювання укладення угоди, досягнуті не будуть.

Цілком доречною з цього приводу є думка Г.Є. Тюріна, який зазначає, що, незважаючи на те, що порядок здійснення прокурорського нагляду за практичним виконанням умов затвердженої судом угоди законом не регламентується, як і не покладається на прокурора жодних обов'язків у цій сфері, прокурор як сторона угоди (це стосується, передусім, угоди про визнання винуватості), яка ініціювала її укладення, має наглядати за процесом виконання визначених у такій угоді умов. З огляду на це, за наявності приводів і підстав вважати, що угода не виконується або виконується неналежним чином, прокурор має відповідно реагувати на це шляхом подання до суду клопотання про скасування вироку на підставі угоди, а також ініціювати притягнення винної у невиконанні умов угоди особи до юридичної відповідальності⁷.

На основі викладеного заслуговує підтримки пропозиція Р.В. Новака про доповнення ч. 4 ст. 535 КПК України положеннями, за якими: «Органи, що виконують судові рішення, мають повідомляти прокурора та суд, котрий ухвалив судові рішення про затвердження угоди між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, про його виконання»⁸.

⁵ Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод: Постанова Пленуму ВССУ від 11.12.2015 р. № 13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 8–24.

⁶ Витязь М.І. Законодавче визначення невиконання угоди про визнання винуватості як ознаки об'єктивної сторони відповідного злочину / М.І. Витязь // Наше право. – 2013. – № 9. – С. 46.

⁷ Тюрін Г.Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: [монографія] / Г.Є. Тюрін. – Х.: Право, 2015. – С. 241–242.

⁸ Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.09 / Р.В. Новак; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2015. – С. 154.

Ю. Дьомін із цього приводу зазначає, що загальний контроль за виконанням засудженими угод про визнання винуватості, повинен здійснювати керівник прокуратури, визначивши при цьому його періодичність та порядок. Ведення обліку відповідних вироків (наприклад шляхом складання їх списків) може здійснюватися окремим працівником прокуратури, за яким у наказі про розподіл обов'язків або в окремому розпорядженні закріплено такий обов'язок. Поточний контроль за виконанням конкретних угод має здійснюватися процесуальними керівниками у відповідних провадженнях, які виконують повноваження прокурора у кримінальному провадженні від його початку до завершення⁹.

Крім того, ч. 3 ст. 476 КПК України передбачає, що суд своєю ухвалою скасовує вирок, яким затверджена угода, якщо особа, яка звернулася із відповідним клопотанням, доведе, що засуджений не виконав умов угоди, тобто саме на прокурора покладається обов'язок довести, що особа не виконала умов угоди. У свою чергу, законодавець не встановив, як має діяти прокурор та суд у разі неналежного виконання умов угоди або невиконання частини угоди з об'єктивних причин.

Отже, прокурору необхідно не тільки подавати до суду письмове клопотання про скасування вироку, яким затверджено угоду, а й надавати вагомі докази невиконання засудженим угоди з подальшим притягненням такої особи до юридичної відповідальності.¹⁰

На практиці прокурору досить важко довести факт невиконання засудженим умов угоди. Факти звернення прокурорів із клопотаннями про скасування вироків на підставі угод про визнання винуватості залишаються поодинокими. Очевидно, це свідчить не стільки про неефективність реалізації угод про визнання винуватості, скільки про проблеми, що виникають у зв'язку з доведенням фактів їх невиконання¹¹.

Прокурор, діючи відповідно до ст. ст. 36, 56, 93, 476 КПК України, може збирати необхідні відомості та документи, що свідчатимуть про факт невиконання угоди про визнання винуватості, опитувати осіб, які можуть підтвердити факт такого невиконання угоди тощо. Утім, варто зазначити, що вказаний нагляд може здійснюватися у випадках, коли під час укладення угоди про визнання винуватості мали місце відповідні домовленості, а правопорушник зобов'язаний максимально співпрацювати з органом досудового розслідування.

Анотація

Стаття присвячена аналізу наслідків укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості. Увага зосереджена на проблемних моментах, які виникають під час настання наслідків укладення, затвердження та невиконання угоди про визнання винуватості. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства в зазначеній сфері.

Summary

The article is devoted to the analysis of the consequences, approval and non-fulfillment of the recognition of guilt agreement. The attention is focused on the problematic issues which arise at the oncoming consequences of approval and non-execution of the recognition of guilt agreement. The conclusions and suggestions are formulated, which are aimed at improvement of criminal legislation in the mentioned sphere.

⁹ Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 18.

¹⁰ Доценко А.Ю. Кримінальне провадження на підставі угод: теоретико-практичні аспекти участі прокурора / А.Ю. Доценко // Право і суспільство. – 2016. – № 6. – Ч. 2. – С. 183.

¹¹ Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09 / Р.В. Новак ; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 155 с.

Використана література:

1. Витязь М.І. Законодавче визначення невиконання угоди про визнання винуватості як ознаки об'єктивної сторони відповідного злочину / М.І. Витязь // Наше право. – 2013. – № 9. – С. 44–47.
2. Доценко А.Ю. Кримінальне провадження на підставі угод: теоретико-практичні аспекти участі прокурора / А.Ю. Доценко // Право і суспільство. – 2016. – № 6. – Ч. 2. – С. 179–184.
3. Дьомін Ю. Інститут угод у кримінальному провадженні: важливі аспекти правозастосування / Ю. Дьомін // Вісник національної академії прокуратури України. – 2013. – № 4. – С. 11–19.
4. Запит Генерального прокурора України права на оскарження угоди про визнання винуватості особою, яка не є її учасником № 101112-26071-15 від 09.08.2016 р.
5. Лотоцький М.В. Наслідки укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / М.В. Лотоцький // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – № 7. – С. 236–242.
6. Навроцька В. Право на оскарження угоди про визнання винуватості особою, яка не є її учасником / В. Навроцька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 855. – С. 515–521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_855_81.
7. Новак Р.В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.09 / Р.В. Новак ; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 214 с.
8. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Rewiew/56939749>.
9. Про практику здійснення судами кримінального провадження на підставі угод : Постанова Пленуму ВССУ від 11.12.2015 р. № 13 // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2016. – № 1. – С. 8–24.
10. Тюрін Г.Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод : [монографія] / Г.Є. Тюрін. – Х. : Право, 2015. – 288 с.
11. Яремко Г.З. Угоди про примирення або про визнання винуватості: окремі матеріальні та процесуальні аспекти / Г.З. Яремко // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 174–177.

Natalya Turman,
Candidate of Law Sciences,
Assistant of Justice Department, Law Faculty
Yuriy Fedkovych National University